

Liszt Ferenc

A romantika celebje?

Zeneszerző, pianista, pedagógus. A romantikus mozgalom egyik vezéregyénisége. Új kompozíciós módszerek kialakítója, a zenei forma forradalmasítója, egy tételbe foglalt többtételű művek szerzője, a szimfonikus költemény műfajának megteremtője. Pedagógusként és karmesterként a zenei haladásnak elkötelezett Újnémet iskola legbefolyásosabb alakja. Röviden így jellemzi Lisztet a jelenleg mértékadó zenei enciklopédiában, az angol nyelvű Grove-lexikonban Alan Walker.

A jellemzés lényegre törő és nagy vonalakban csaknem teljes; hirtelenjében talán annyival egészíthetnénk ki, hogy Liszt nem egyszerűen sokoldalú muzsikos volt, hanem közéleti személyiség is; talán még a kétes csengésű celeb szó sem inadekvát vele kapcsolatban. Előadóként és komponistaként legalább annyit köszönhetett bizarr maszkjainak és az írott sajtónak, mint hangszeres virtuozitásának és zeneszerzői invenciójának. Maszkok alatt olyan image-kellékeket értek, mint a német nacionalista versikékre írott férfikari kompozíciói, melyek a Vormärz német közönségének rokonszenvét biztosították számára, vagy az abbékosztüm, amelyben a Szent Erzsébet legendája pesti premierjét vezényelte 1865-ben. Az ilyen álruhák, valamint a személyével foglalkozó „tudományos” és bevallottan tudománytalan munkák özönének köszönhetően nehéz, sőt csaknem lehetetlen különválasztani esetében a magánszemélyt, a tulajdonképpeni embert a public persontól. Sajnos a Liszt-irodalom máig hajlamos készpénznek venni ezeket az álarcokat, s a muzsikos fogadtatásának gondolkodó, kritikus vizsgálata helyett a XIX. századi apológiák és polémikák közhelyeit ismételtetni. Üdítő kivételként az amerikai Dana Gooley *The Virtuoso Liszt* című munkáját említhetem; negatív példaként pedig éppen Walker háromkötetes „szent-életrajzát”. Nem mintha kisebbíteni akarnám Liszt érdemeit – hiszen ezek felbecsülhetetlenek –, vagy bántani akarnám monográfiáját, aki tekintélyes mennyiségű forráskutatást végzett el; ám – Arisztotelész után szabadon: – „kedvelem Alan Walkert, de még jobban az igazságot”.

Igazságkeresés

Az igazság megtalálása Liszt esetében sem könnyű feladat, már csak azért sem, mert heterogén és eklektikus egyéniségről van szó, akinek zenéjét is ez a fajta kaméleon-lét jellemzi. Sok, túlságosan is sok művet írt. Ráadásul élete során Európa legkülönbözőbb helyein működött, így részben életútjából is adódott, hogy a darabok forrásai, valamint működésének tömegtelen mennyiségű dokumentuma oly sokfelé szóródott szét. Emiatt a munkásságával kapcsolatos ismereteink mozaikszerűek. Liszt-kép nem létezik, csak Liszt-képek vannak, s a muzsikos fogadtatásának története bővelkedik a legkülönbözőbb, legellentétesebb értelmezésekben és félreértelmezésekben, a politikai kisajátításokról nem is beszélve. Az irodalomban éppúgy olvashatunk „újnemet”, mint ősmagyar Lisztről; sőt a szlovák Liszt nemkülönben érdekes interpretációjával is találkozhatunk. Mindezek tudatában hajlom arra, hogy a megbízható Liszt-műjegyzék és a teljes kritikai összkiadás hiányát inkább a probléma következményének, mintsem okának tekintsem. Az igazán fontos Liszt-művek nagy része persze már a Peter Raabe által szerkesztett, úgynevezett régi összkiadásban megjelent, még ha ez az 1936-ban megszakadt vállalkozás nem is felel meg a kritikai közreadás modern standardjainak. Az általa jegyzett írásokból és tetemes mennyiségű levelezésből is egyre

Liszt Ferenc ötvenéves művészi jubileumának rendező bizottságával (1873). Ülnek: Haynald Lajos, Liszt Ferenc, Széchenyi Imre, Apponyi Albert, Karácsonyi Guidó. Állnak: Huszár Imre, Mihalovich Ödön, Augusz Antal, Richter János, Dunkl Nepomuk János

több érhető el modern kiadásban, a tudományos színvonal azonban – különösen a levelek esetében – meglehetősen változó.

A téma mint variáció

A muzikus életében megjelent, vagy kézírásával fennmaradt kompozíciók között sok az alkalmi jellegű; zongoraműveinek egy része nem az örökkévalóságnak készült, hanem a világjáró sztárpianista „koncertkellékei” gyanánt. A virtuóz csataménjei: a Kromatikus galopp, az Ördög Róbert-parafrazis, Rossini Tell Vilmos-nyitányának átírata. Ráadásul az utókor szemszögéből nézve Lisztnek megvolt az a kellemetlen tulajdonsága, hogy újra és újra átdolgozta műveit: vérbeli rögtönzőként és előadóművészként számára mintha az írott kompozíció is csak egy-egy előadás pillanatképe lett volna. Ha pedig a mű csupán előadási anyag, akkor tetszés szerint, minden új előadás (vagy publikáció) alkalmával újraalkotható, mint egy improvizált cadenza, vagy mint variáció egy témára. Így válhatott Liszt zeneszerzői műhelyében gyermekkori ujjgyakorlatból előbb transzcendens etűd, majd szimfonikus költemény (Mazeppa); olasz gondolásdalra írt billentyűs variációsorozattól nagyszabású zenekari művek motivikus bázisa (Tasso, Gyász és diadal). Jellemző tehát, hogy Liszt művei közül először egy zongoravariáció jelent meg, arra a Diabelli-témára, amelyet a szentként tisztelt és nyomasztó példakép, Beethoven is

LISZT ÉS BUDAPEST

A Liszt Ferenc Emlékmúzeumban ezzel a címmel nyílik időszaki kiállítás, amely tematikailag felöleli Liszt pesti-budapesti tartózkodásait, 1823-as első fellépésétől kezdve 1886-os búcsúhangversenyéig. A kiállítás gerincét Liszt budapesti tartózkodásainak fő eseményei alkotják (az 1839–40-es első hazatérés, az 1846-os látogatás, az Esztergomi mise nyilvános főpróbája a Nemzeti Múzeumban 1856-ban, a Szent Erzsébet legendája bemutatója 1865-ben, a Magyar Koronázási mise előadása 1867-ben, az ötvenéves művészi jubileum 1873-as ünnepségsorozata a Krisztus oratórium bemutatásával, a Zeneakadémia megalapítása 1875-ben). A kiállítás kiemeli és bemutatja azokat a kompozíciókat, amelyek a mai Budapesthez kötődnek; híres pesti hangversenyeit, a barátok, pártfogók szalonjában adott koncerteket, Liszt magyarországi egyházi kapcsolatait, illetve budapesti tanítványainak körét. A kiállítás – amelyet Domokos Zsuzsanna rendezett Szabó Ferenc János, Farkas Csilla és Török Miklós segítségével – március 18-tól 2012. március 21-ig tekinthető meg.

A Liszt Ferenc Emlékmúzeum egész évben gazdag programokkal várja a zenebarátokat. Ezek közül is kiemelkednek az októberi Liszt-matinék Ránki Dezsővel, a Liszt Ferenc Kamarazenekarral, Falvai Sándorral, Lantos Istvánnal, Király Csabával és Marton Éva növendékeivel, valamint az október 21–23. között rendezendő Liszt-fesztivál.

További információk: www.lisztmuseum.hu

feldolgozott, ugyanabban az időben, az 1820-as évek elején. Tekintve, hogy Liszt rögtönző-variálós pianistából lett átdolgozó-variálós zeneszerzővé, nem meglepő, hogy kompozícióinak (és revízióinak) jellegzetes módszere a tematikus metamorfózis, azaz téma-átalakítás; a variánsképzésnek egy olyan típusa, amelyben a diasztematika, a dallam állandó marad, miközben a karakter a téma egyéb paramétereinek – metrumának, ritmusának, kíséretének, textúrájának, hangszínének, hangszerelésének – variálása révén változik. Liszt kompozíciós módszerének improvizációban gyökerező jellegéről a XX. század eleje óta értekeznek, de könnyen lehet, hogy a tématranszformáció terminus magától Liszttől ered; legalábbis erre utal, hogy a muzsikuskörhöz tartozó Richard Pohl már használta a *thematische Transformation* megfogalmazást a Faust-szimfóniának szentelt 1862-es elemzésében, a mű karaktervariációival kapcsolatban.

Gyepszinttől a magaslati levegőig

Az improvizáló pianista számára persze nem annyira a téma eredete, vagy annak minősége számít, mint inkább az, hogy milyen lehetőségek jelennek benne, mit lehet kihozni belőle az előadás során. Ezért aztán érthető, hogy Liszt mindenféle témát képes volt feldolgozni, függetlenül annak becsétől. Charles Rosen méltán írja róla A romantikus nemzedékről szóló munkájában, hogy a zenei „alapanyag” karaktere iránti csodálatos fogékonysággal, ugyanakkor annak értéke iránti közönnyel Liszt géniusza csakis a hangzó megvalósításra irányult. Az alapul vett kölcsönanyag minőségi skálája a Magyar rapszodiákban feldolgozott, jórészt népies műdalok gyepszintjétől a korabeli operaslágereken át a Schubert-dallamok magaslati légköréig terjed. A variálás és feldolgozás során gyakran az is mellékes volt, hogy a témát ki írta: maga a rögtönző vagy más; a lényeg a „hogyan” volt, nem a „mit”, vagy a „kitől”. Épp ezért némiképp félrevezető a Liszt-művek „eredeti kompozíciókra” és „szabad átdolgozásokra” történő felosztása, amit a Budapesten készülők, még Gárdonyi Zoltán és Szelényi István által útjára indított, újabb összkiadás ma is alkalmaz. Rögtönző-variálós művésznünk különben is valósággal sportot űzött abból, milyen apparátusú és letétű darabot lehet például zongorára átültetni: Beethoven és Berlioz szimfóniáitól kezdve, Johann Sebastian Bach orgonafúgáin át a Schubert-, Schumann-, Mendelssohn-, Franz-, Lassen- és Dessauer-dalátiratokig.

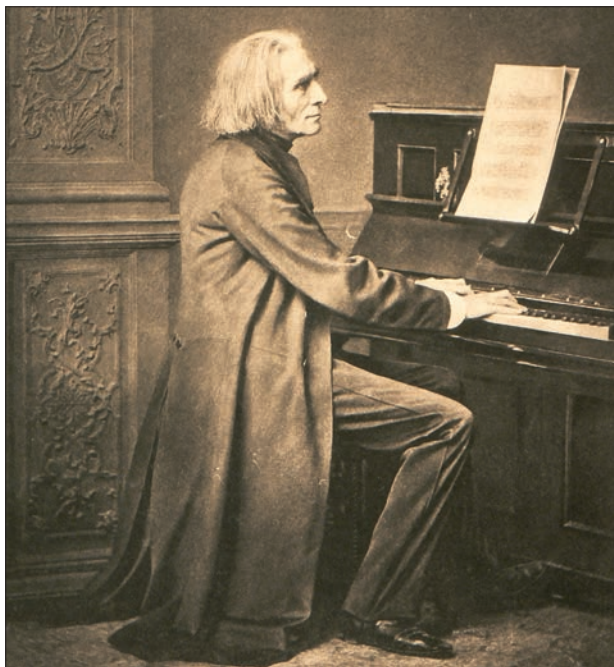
Jövőbe hajított dárda

Lisztet persze sok mindenért lehet szeretni és tisztelni. Például a budapesti Zeneakadémia és a Deutscher Allgemeiner Musikverein alapításánál játszott bábáskodó szerepéért; Schubert, Berlioz, Wagner és mások zenéjének elismertetéséért; zongoraműveinek fantasztikus letétjéért, szélsőséges virtuozitásáért és gazdag invenciójáért; vagy éppen modernségéért, bizonyos darabjainak merész, kísér-

Liszt Ferenc bársonygalléros kabátban (1846)

letező jellegéért. Igaz, a Szabolcsi Bence és Dorothea Redepenning által elemzett kései Liszt-művek valószínűleg nem hatottak a századforduló zeneszerző-nemzedékére; már csak azért sem, mert egy részük – például a Csárdás macabre – meg sem jelent szerzőjük életében. Somfai László mutatta ki egy minuciózus tanulmányban, hogy még Bartókra sem azok a Liszt-művek hatottak, s nem úgy, ahogyan azt egy időben zenetörténészek és gyakorló muzsikuskok serege hitte. Ugyanakkor más korábbi kompozíciók a fin de siècle generációját is tagadhatatlanul foglalkoztatták, inspirálták, például a Schubert, Weber, Beethoven és mások ciklikus kompozícióinak nyomdokain járó h-moll szonáta. Nem alaptalan – ha kissé túlzó is – Carolyne Sayn-Wittgenstein hercegné Adelheid von Schornnak írott, sokat idézett mondása: „Liszt sokkal messzebb hajította dárdáját a jövőbe, mint Wagner.” Ugyanakkor tény, hogy még a zeneszerző legőszintébb híveinek csodálata sem volt fenntartások nélküli. Bartók, aki igazi (értsd: nem politikailag, világnézetileg vagy kereskedelmileg motivált) érdeklődéssel tanulmányozta, játszotta, adta közre Liszt darabjait, nem véletlenül illette 1936-os akadémiai székfoglaló előadását a Liszt-problémák címmel, s talán nem ok nélkül emlegette fel ebben és 1911-es írásában is az előd zeneszerzői stílusának heterogén és eklektikus voltát, kompozícióinak terjedőssé-

Hafstaengl fotógravúrje 1869-ből

gét. A szimfonikus költemények briliáns elemzője, Carl Dahlhaus pedig a Prométheusz kapcsán a jövőbe mutató Papier-Musik mellett a szimfonikus költemények tömény bombasztját sem mulasztotta el szóvá tenni.

A miénk?

Liszt zenéje tehát, történeti jelentősége, elképesztő tarkasága és bősége, valamint jó néhány izgalmas részlete ellenére is, esetenként bizony olyan, mint a magyar narancs: kicsit savanyú, kicsit sárga... De a miénk? Abban az értelemben igen, hogy Liszt magyarnak vallotta magát. Abban az értelemben viszont természetesen nem csak a miénk, hogy – bár a történelmi Magyarország, a mai Burgenland területén született – nem beszélt magyarul, és élete nagy részét sem szülőhazájában töltötte. Német ajkú család sarjaként még gyermekkorában Bécsbe, majd Párizsba került, ahol a francia vált adoptált nyelvév. Olyannyira, hogy amikor 1840-es pesti hangversenyei alkalmával a két évvel korábbi árvíz károsultjainak segítségéért a magyar nemesség díszkarddal tüntette ki, köszönőbeszédét így kezdte: „mes chers compatriotes!” (kedves honfitársaim). Mellesleg Liszt egyik 1833-as leveléből kitűnik, hogy a hozzá hasonlóan Párizsban élő, német zsidó családból származó Heinrich Heinét is földijének tekintette; „híres honfitársunk, Heine” – írta róla félig német származású, francia élettársának, Marie d'Agoult grófnénak.

Apropó Heine: a gyilkos tollú irodalmár tudvalevőleg ambivalens viszonyban volt Liszttel, s 1837-ben rosszmájú karikatúrát rajzolt a pianista-zeneszerzőről, nagy találmányossággal forgatva ki a bibliai Jelenések könyve apokaliptikus látomását (Jel. 4,6–8).

A zongora rémképei

A jubileum kapcsán lehetetlen nem felidézni minden Liszt-paródiák e legszórakoztatóbbját, amely ifjabb Dantannak a muzsikusról készült, borzas hajú karikatúraszobrocskájával vetekszik. Heine tárcájának részlete már csak azért is figyelemre méltó, mert a XIX. század egyik legvirtuózabb tollforgatója írta, korának egyik legvirtuózabb és legsokoldalúbb muzsikusról; arról a Lisztről, akit nemcsak a zongorabillentő, hanem korának legújabb irodalmi művei, valamint a különféle vallásos eszmék és politikai ideológiák is élénken foglalkoztattak: „Bevallom Önnek, hogy bármennyire kedvelem is Lisztet, zenéje kellemetlen hatással van érzékemre, annál is inkább, mivel sajnos látó vagyok, s látom is azokat a rémképeket, melyeket mások csupán hallanak. Mint tudja, a zongora minden egyes hangja felidézi elmémben a neki megfelelő alakot; röviden, a zene látható belső szemeim számára. Még mindig szédeleg a fejem annak a koncertnek pusztán az emlékeitől is, amelyen Lisztet legutóbb játszani hallottam. A nyomorgó olaszok javára adott hangversenyen történt, annak a szép és nemes hercegnőnek a palotájában, aki testi és szellemi hazáját, Itáliát és az eget oly szépen képviseli... (Bizonyára látták őt Párizsban, ezt a karcú alakot, amely azonban csupán a földi börtön, melyben isteni lélek sínylődik... De mily szép ez a börtön...) A nyomorgó olaszok javára rendezett hangversenyen hallottam tehát utoljára Lisztet a múlt télen, már nem tudom mit játszott, de esküdni mernék rá, hogy az Apokalipszis néhány témáját variálta. Eleinte még nem tudtam egészen jól kivenni a négy lelkes állatot, csupán a hangjukat hallottam, különösen az oroszán üvöltését meg a sas vijjogását. A barmot a könyvvel a kezében egészen pontosan láttam. A legjobban a Josafát völgyét játszotta. Korlátok emelkedtek, mint egy lovagi tornán, nézőként az óriási térség körül tülekedtek az emberek, sápadtan és reszketve. Először a Sátán vágta be a küzdőtérre, fekete páncélban, vérvörös lovon. Lassan poroszkált mögötte fakó kancáján a Halál. Végül megjelent Krisztus, arany fegyverzetben, fehér paripán, s egy lándzsadőfessel földhöz segezte a Sátánt, aztán a Halált, s a nézők ujjongtak... Lelkesen megtapsolták a derék Liszt játékát, aki kimerülten hagyta ott a zongorát, meghajolt a hölgyek előtt... A legszebbik arra a melanholikus-édes mosolyra vonta ajkát, amely Itáliát idézi és a mennyet sejteti.”

(Köszönjük a Liszt Ferenc Kutatóközpont segítségét a cikk illusztrálásához. A Liszt Ferencvel kapcsolatos eseményekről, kiadványokról lapszámunk több oldalán is foglalkozunk.)

A magyarországi Liszt-év hivatalos honlapja:

www.liszt-2011.hu